

abban a szolgálatban, hogy az egy, szent, katolikus és apostoli anyaszentegyház vonásai minél tisztábban kirajzolódjanak minden részegyház arcán.

Idézett irodalom:

- J.I. Arrieta: Conferenze episcopali e vincolo di comunione, in: *Ius Ecclesiae* 1 (1989) 3–22.
- R. Astorri: Gli statuti delle Conferenze episcopali. I. Europa, Padova 1987.
- C. de Diego-Lora: La potestad de régimen de las Conferencias Episcopales en el "Codex" de 1983: *Ius Ecclesiae* 1 (1989) 23–46).
- Internationale Theologenkommission: *Mysterium des Gottesvolkes, Einsiedeln* 1987.
- W.Kasper: Der theologische Status der Bischofskonferenzen, in: *Theologische Quartalschrift* 167 (1987) 1–6.
- Ua.: *Zukunft aus der Kraft des Konzils. Die ausserordentliche Bischofssynode '85*, Freiburg 1986.
- P. Krämer: Das Verhältnis der Bischofskonferenz zum Apostolischen Stuhl, in: H. Müller–H.J. Pottmeyer (Hrsg.): *Die Bischofskonferenz. Theologischer und juristischer Status*, Düsseldorf 1989, 256–270.
- H. Müller: La Conferencia episcopal y el obispo diocesano, in: H. Legrand–J. Manzanares–A. García (ed.): *Naturaleza y futuro de las Conferencias episcopales*, Salamanca 1988, 139–161.
- J. Saraiva Martins: La collegialità episcopale nel pensiero di Giovanni Paolo II, in: *Apollinaris* 55 (1982) 503–522.

Németh József

GIOVANNI BATTISTA MONTINI: VI. PÁL PÁPA

(Született Concesióban Brescia mellett 1897. szept. 26-án; pápának választották 1963. jún. 21-én; meghalt 1978. aug. 6-án)

Miért lett Montini pápa?

1963. június 3-án meghalt XXIII. János pápa. A konklávé bíborosai olyan utódot akartak választani, aki folytatni tudja az 1962. okt. 11-én 72 munkasémával megkezdett második vatikáni zsinatot, és azt az első ülészak nehézségei után céltudatos utakra vezeti. Montini bíboros csak kétszer beszélt az első ülészak alatt. Először a megújított liturgiáról szólt, majd három nappal az ülések befejezése előtt a püspöki kollégium elmélyített teológiai megalapozását kérte, az első vatikáni zsinat által meghatározott pápai primátus kiegészítését. Mégis leginkább 1962. okt. 18-án a vatikáni államtitkárhoz intézett levelével hívta fel magára a zsinati atyák figyelmét, mert ebben kifogásolta, hogy hiányzik a zsinaton egy organikus és logikus tervezet. A zsinatnak nem szabadna idomtalan tömbökre szakadnia, hanem egy harmonikusan taglalt emlékművé kellene válnia. Levele a zsinat megkezdése előtt a római belga kollégiumban Suenens, Döpfner, Siri és Liénart bíborosokkal tartott tanácskozására utalt. Itt azt tervezték, hogy a zsinat első ülészakának központi témája az Egyház lesz, amiből egy második és har-

madik ülésszakban majd az Egyház feladatát és a modern világba szóló küldetését vezetik le. – János pápa csak egyetlen ülésszakra gondolt.

Az első ülésszak legmarkánsabb olasz résztvevője a karizmatikus Giacomo Lercaro, Bologna bíboros érseke volt. Montini azonban ismerte a Vatikán diplomáciai gépezetét, hisz XI. és XII. Pius pápák alatt mint tekintélyes diplomata dolgozott az egyház szolgálatában. Ehhez járult még a milánói érseki székben szerzett lelkipásztori tapasztalat. – A harmadik számbajöhető pápajelölt az örmény Agagianian bíboros volt, aki szimbolizálta volna a keleti és nyugati egyház egységét; de ő már a zsinat előtt tudatta, hogy nem fogadná el a legmagasabb tisztséget.

Így nem volt nagy meglepetés, mikor Montini bíborost már az ötödik választási menetben pápának választották. – Mi lesz az új pápa feladata? – kérdezte az utolsó szavazási menet előtt egy francia bíboros olasz szomszédját. "János pápa halálával nyitva hagyta az ajtókat. Eminenciád bizonyára egyetért velem, hogy a nyitott ajtókat csapkodja a szél. Montini feladata lesz, hogy becsukja azokat" – volt a válasz.

Jean Guittonnal, a Francia Akadémia tagjával folytatott párbeszédéből megtudjuk, hogy a Pál névvel céljára utalt: a péteri centralizmust, amelyet XII. Pius képviselt, harmóniába hozni a Szent János-i szeretettel, mely János pápa egyéniségében mosolygott ránk.

Ijúsága

VI. Pál pápa egy nyugodt, békés, meleg családi körben nőtt fel. Anyja, Giuditta Alghisi, korán árva lett, és így egy apácáktól vezetett kollégiumba adták nevelésre Milánóban. Apja jogot tanult Páduában, de már 21 éves korában szülővárosa kis újságját, az *Il Cittadino di Bresciát* szerkesztette. Hamarosan az olasz néppárt képviselője lett. Anyja gyámja nem akarta, hogy Giuditta Giorgio Montinihoz menjen feleségül; nagykorúsága első napján, 1885. aug. 1-én volt tehát az esküvő. Nászútjuk Maria Einsiedelnbe vezette az új párt. A boldog családban három fiúgyermek született: Ludovico 1896-ban, Giovanni Battista 1897-ben és Francesco 1900-ban.

A második szülés után a fiatal édesanya nagyon gyenge volt, s az újszülött Giovanni Battistát egy dajkának, a 30 éves Clorinda Perretti paraszttasszonynak adta szoptatásra. Ez 14 hónapon át saját kislányával, Margheritával együtt táplálta a gyenge kisfiút anyatejével Navében, egy Bresciától 8 kilométerre fekvő faluban. Aztán Bresciába, a Montini család házába költözött, hogy a még mindig nagyon gyenge Battistát édesanyja mellett táplálhassa tovább. Montini egész életén keresztül kapcsolatban maradt tejtestvérével; éppúgy nem szűnt meg kapcsolata elemi iskolai tanítójával sem.

Először a jezsuiták Cesare Arici kollégiumának humán tagozatára járt gimnáziumba Bresciában. Hamarosan a Mária Kongregáció tagja és prefektusa lett. Gyakori betegsége miatt azonban nem tette le a vizsgáit, és ki kellett maradnia a kollégiumból. Magántanulóként tanult tovább Chiariban

az állami gimnáziumban, mely kevésbé volt szigorú. 18 éves korában érettségizett Bresciában az állami líceumban.

Gimnáziumi éve alatt Néri Szent Fülöp oratóriumának két pátere volt rá nagy hatással: Paolo Caresana (1882–1973) és Giulio Bevilacqua (1881–1965), a liturgikus megújulás eredeti gondolkodású harcos apostola. Montini egész életén át atyai barátira talált a páterban. Amikor pápának választották, Bevilacqua ezt a tanácsot adta neki: "Keveset beszélni, sokat tenni, másokra hallgatni, de még többet önmagadra." A fasiszta idők éveiben, 1928-tól el kellett hagynia Bresciát. A Szerzetesek Kongregációjának prefektusa Rómába hívta meg, hogy így menthesse a páttert. 1940-ig mint a Szerzetesek Kongregációjának tanácsosa Bevilacqua együtt lakott Montinival az Aventinón. A háború alatt hajókaplán lett, majd visszatérhetett Bresciába, ahol egy külvárosi barakktemplom lelkipásztoraként élt tovább. 1965-ben Montini felvette a bíborosok közé, amit az öreg így kommentált: "Életemben sok mindent elkövettek ellenem, de ez volt bizonyára az utolsó merénylet." – A fiatal Montini Paolo Caresananál végezte gyónásait. Neki is Rómába kellett menekülnie a fasiszta üldözés elől. Halálakor Montini külön levélben köszönte meg az Oratoriumnak Caresana "lelkياتyi segítségét és szívélyes barátságát".

A bresciai szemináriumban kezdte meg Montini 19 éves korában filozófia-teológiai tanulmányait mint külső hallgató: gyenge egészsége nem bírta a szemináriumi napirendet. Bár a szülői házban maradt, hamarosan beteg lett, és magánúton kellett tanulmányait folytatnia. Tolsztoj, Goethe, Oscar Wilde tartozott olvasmányai közé. Wilde De profundisában aláhúzta ezt a sort: "A szenvedés egy nagyon hosszú pillanat", s a lapszálon megjegyezte hozzá: "A szegények bölcssek; jobban törekednek a felebaráti szeretet és jószág után, mint mi." – Már itt láthatjuk a szegények egyháza iránt érzett előszeretetét. – Éppúgy jellemző a következő aláhúzás: "a szegényekkel és művészekkel szeretnék találkozni, mert ők tudják, mi a szép, és tapasztalatból ismerik a szenvedést." – A művészetek iránti vonzalmát láthatjuk itt, mely a Vatikáni Múzeum "modern vallási művészet" osztályának megalapításával és Fazzini Feltámadás témájú hatalmas szobrászi alkotásának az új vatikáni kihallgatásterem (ma már VI. Pál-aula) számára való megrendelésével talál majd egyedülálló kifejezést.

20 éves korában fizikailag teljesen kimerültnek érzi magát. Mégis szívesen ír az egyetemi hallgatók La Fionde c. lapjába, amelyet egyik barátja szerkeszt. 1922-ben XV. Benedek temetéséről így emlékezik meg: "Felejtetetlen marad az a pillanat, mikor elnémult a Sixtus-kápolna kórusának éneke, és csikorogtak a láncok, melyeken a koporsót oda engedték le, ahol Péter mint vetőmag várja a jövődő feltámadást." – Mint pápa azt kéri végrendeletében, hogy egyszerű fakoporsóban és a földbe temessék el.

Gyengesége miatt alig lakott valamit a szemináriumban. "Pater Caresana volt az én szemináriumom" – mondta később erről az időről. A szeminárium régense és spirituális nem is akarta, hogy pappá szenteljék a kevésbé ismert szeminaristát. Brescia püspöke, Giacinto Gaggio mégis

szenteléshez engedte, és 1920. május 20-án pappá szentelte, holott még a kánonjog által előírt kort sem töltötte be.

Fiatal papként a Vatikán szolgálatában

Mint fiatal pap Montini még egy kápláni állást sem tudott vállalni. Gyenge egészsége sok panaszra adott okot. De mivel kitűnő tehetsége máris megmutatkozott, püspöke Rómába küldte a lombard szemináriumba, hogy iratkozzék be a Gregorianára filozófiahallgatónak. Apja, már régóta parlamenti képviselő, messzemenő kapcsolatokkal rendelkezett; kérte Giovanni Maria Longinotti képviselő barátját, az olasz néppárt egyik alapítóját, hogy hozza kapcsolatba pap fiát befolyásos vatikáni személyiségekkel. Így hívta fel Longinotti Pietro Gasparri bíboros államtitkár figyelmét a tehetséges fiatal papra. Ez viszont Giuseppe Pizzardo helyettes államtitkárnak ajánlotta tovább. Pizzardo a fiatal 24 éves pap püspökének engedélyével úgy rendelkezett, hogy Montini a pápai diplomáciai akadémián tanuljon tovább, és a Gregorianán egyházból szerezzen doktorátust.

Rómában Montini gyorsan alkalmazkodott az új környezethez és helyzethez. Napirendje az órarendekkel való játék volt. A diplomáciai akadémiáról feljegyezte: "Lehetséges ugyan az evangéliumot ezen a nyelven értelmezni, de ez nagyon-nagyon nehéz." Fennmaradt egy kitűnő kritikákat kapott szemináriumi dolgozata: "Milyen befolyással volt a nagy nyugati szkizma a protestáns reformációra?" – Tanulmányai mellett Pizzardo helyettes vatikáni államtitkárnak is dolgozott. De ez a munka csak egy évig tartott. Pizzardo próbaképpen 1923 júniusában Lengyelországba küldte a varsói nunciatúrára. Rövid öthónapos lengyelországi tartózkodása alatt megismerte a nunciatúrák munkáját: iroda, kapcsolatok tartása, reprezentáció, megfigyelés, jelentéstétel Rómába.

Meglátogatta Auschwitzot, találkozott a szalézi atyákhoz tartozó Hlond bíborossal és Sapiaha Ádám krakkói érsekkel. – Montini nem volt nyelvtelenség. Lengyelül nem tudott, de nem is akart megtanulni. Bevallotta, hogy a lengyel mássalhangzók úgy csengtek fülében, mint a gőzmozdony füttyülése. Jó megfigyelő volt. "Ha a lengyeleket, mint általában a szlávokat, nem németek nevelik, akkor inkább érzelmeiket, és nem praktikus adottságaikat mutatják." Nagy hatással volt rá Czestochowa: "Itt ébredt rá ez az elnyomott, megalázott, de mélyen vallásos nép, hogy halott ősei emlékét nem tudták kioltani, mert továbbélnek a túlvilágon és ezen a helyen." Lengyelországban tanulta meg Montini, hogy Olaszországot mint kívülálló is tekintse, és legyőzze bresciai provincializmusát. A lengyel újságok sokat írtak Mussoliniról. Kétkeltek, hogy meg tudja-e találni a helyes mértéket; úgy vélték, hogy Olaszországban az van hatalmon, aki a leghangosabban tud kiabálni. – Ugyancsak itt ismerte fel, hogy a fasizmussal szemben az egyéni lelkiismeret meggyőződése alapján kell cselekedni. Megrendülve vette tudomásul, hogy Gasparri bíboros államtitkár – Mussolini nyomására – Don Luigi Sturzótól, az olasz néppárt alapítójától és kiváló szociálpolitikustól politikai visszalépését követelte.

Pizzardo azt akarta, hogy Montini gyenge egészsége ellenére téle is Varsóban maradjon. Montini kész volt engedelmeskedni; de nagy megkönnyebbülés volt számára, amikor Gasparri 1923 októberében – bizonyára apja befolyásos barátai kérésére – táviratilag hívta vissza Rómába.

Az egyetemi lelkipásztor

Rómában három hónapig kellett várnia, míg a pápának szóló diplomáciai jelentését egy audiencián leadhatta. Néhány hetes vakáció után Pizzardo azt kérte tőle, hogy fejezze be tanulmányait a diplomáciai akadémián, és legyen Róma katolikus egyetemistáinak lelki tanácsadója. Két évvel később lelkipásztori megbízatása kiterjedt egész Olaszországra. Próbaképpen felvette Pizzardo a Szentszék diplomáciai szolgálatába, és letette vele a vatikáni diplomaták esküjét *de secreto servando*, a hivatali titkok megtartásáról. Ezzel valóban *civis Romanus*, "római polgár" lett.

Olaszország katolikus egyetemi hallgatóinak szövetségét, a FUCI-t (Federazione Universitaria Cattolica Italiana) egy milánói pap, Gian-domenico Pini alapította 1907-ben. A FUCI politikailag a katolikus néppártra támaszkodott. Amikor 1924 nyarán az olasz demokratikus pártok meg akarták buktatni Mussolinit, és tervük nem sikerült, a fekete inges fasiszták diktatúrája következett. A FUCI nagyon nehéz helyzetbe került; vezetősége az államtól és az egyháztól való függetlenségre törekedett. Erre a pápa maga nevezte ki a mozgalom vezetőjét egy római, jogot tanuló egyetemista, Igino Righetti személyében, és Montini rendelte melléje lelki tanácsadónak. Montini nagyszerűen összedolgozott Righettivel, biztonságot és bizalmat öntött az egyetemistákba, politikai eszmék helyett kulturális küldetésüket hangoztatta. Ebben az új feladatkörben sok barátot szerzett magának, akikkel később is kapcsolatot tartott; köztük volt Federico Alessandrini, az Osservatore Romano későbbi szerkesztője, és Aldo Moro, a keresztény demokraták későbbi híres politikusa. De kapcsolatban volt Alcide De Gasperivel, a háború utáni kiváló keresztény politikussal és Conte della Torrérval, az Osservatore Romano igazgatójával is.

Amikor 1929. febr. 11-én aláírták a lateráni egyezményt, úgy látszott, hogy a faszizmus kibékül az egyházzal. A fasiszta ifjúsági szövetség erőszakoskodása azonban egyre nagyobb lett; 1931 májusa végén Mussolini parancsára egész Olaszországban bezárták a FUCI irodahelységeit. XI. Pius keményen reagált, de tiltakozását az olasz külügyminisztérium nem vette tudomásul. Erre a pápa 1931. június 29-i dátummal szétküldte *Non abbiamo bisogno* kezdetű enciklikáját a faszizmusról és a keresztény nevelésről; Montini személyre szóló megbízatással vitte az enciklikát a müncheni nunciaturára és Bernbe.

A fasiszták vak dühvel támadtak a Vatikánra; nem lehetett tudni, mi lesz a következő sakkhúzás. Pietro Tacchi Venturi jezsuita atyának mégis sikerült hosszú titkos tárgyalásokban – a pápa és Mussolini ismételt felkeresésével – elérni, hogy a fasiszta sajtó támadásai megszűntek. Létrejött egy kompromisszum, amelyben a katolikus akció lemondott a politikai tevékenységről és a szakszervezeti csoportok kiképzéséről; az ifjúsági

csoportokat a "Katolikus akció ifjúsági egyesülete" címen vonták össze, és lemondtak mindennemű sportszervezésről és atlétikai tevékenységről. Montini tovább folytathatta aktivitását mint lelki tanácsadó. Nehéz szívvel magyarázta meg az egyetemistáknak az új helyzet kényszerűségét, melyben a hivatalos egyház nem akarta "a még pislogó mécseszt kioltani". Azon volt, hogy egyetemistái lelkiismeretét képezze, a liturgiát megelevenítse, és felébressze érdeklődésüket a modern egyházi művészetek iránt; tanulmányi heteket rendezett; főképpen szociális játékokra fordította idejét és erejét. De épp ezen a területen keltette fel a Mária Kongregációk olaszországi titkárnak, a jezsuita Agostino Garagnaninak és az őt támogató római bíboros helynöknek, Francesco Marchetti Selvaggiani volt bécsi nunciussnak féltékenységét. Kénytelen-kelletlen 1933. febr. 22-én felajánlotta lemondását. Mivel XI. Pius nem szégyeníthette meg római helynökét: elfogadta a lemondást, és háláját, köszönetét és nagyrabecsülését fejezte ki Montininak. Az egyetemisták hetilapjában, az Azione Fucinában pedig Pizzardo egy nyilatkozatot tett közzé, mely szerint Montininak az államtitkárságon megnövekedett munkája miatt kellett lelkipásztori munkáját feladnia.

Tanulmányútjai

Mint egyetemi lelkipásztor tanulmányi utazásokkal töltötte nyári vakációs idejét. 1922 augusztusában az innsbrucki Canisianumban, egy nemzetközi teológuskollégiumban töltött néhány hetet. A Hofkirche látogatásakor ezt a reflexiót írta: "Kérdezem magamtól, hogy nem jellemvonása-e ennek a népnek, hogy a részletekben elérhetetlent alkot, de a dolgok és a szellem egészeinek összhangját nem érzékeli. Azt gondolom, hogy a német tudományos munka, amely büszke sok felfedezésére, nem ismeri a civilizáció általános alapvonásait; a perfekcionista magatartásból egy otromba és esetlen ember került ki." – Egy ilyen lesújtó véleményben bizonyára ott cseng a Habsburgok évtizedes lombardiai uralkodása elleni lázadás. – Az oberammergaui passiójátékokról ezt írta: "A nagyszerű dráma nem azt a Názáretit mutatja, akit mi gyermekkorunk óta ismerünk. Nekünk az a Krisztus kell, akit csak a hit, a történelem és az Egyház tanítása közvetít. A színpad és a művészet Krisztusa nem tesz eleget a radikális igazság utáni vágyunknak – és így idegen marad számunkra." – További utazási céljai voltak: Mainz, Bonn, Köln, Berlin, Lipcse, Drezda, Nürnberg. Aztán Bécs következett, és egy hajót Budapestre a Dunán.

1924 nyarán Franciaországban Szalézi Szent Ferenc sírjához zarándokol Annecybe; majd az Alliance Française nyári nyelvkurzusán vesz részt, és szerez diplomát "très honorable" eredménnyel. A kurzus után Versailles, Lisieux és Fontainebleau lesznek tanulmányi utazása állomásai.

Két évvel később Svájcban Genf és Bern nyári utazásának célja, de ellátogat Fribourg-ba is Canisius Szent Péter sírjához. Majd Strassburgban szeretne egy német nyelvkurzust végezni, de érzi, hogy nincs hozzá tehetsége, és lemond róla.

1928 nyarán Párizst keresi fel. "Párizs elgondolkodtatott papi felelősegről ebben a világban, melyet szeretni kell, de amely másrésről elutasít." – Reims katedrális elbűvöli, de egyben el is szomorítja; hű képe a hitnek Franciaországban: "nagyserű, de szétesett, ünnepélyes és fenéges, de elhagyatott és megrongált . . . Mellette egy szűk utcában Jeanne d'Arc kis szobra Franciaország erejére emlékeztet; egy kicsi remény a lelki újjászületésre, mely a legszomorúbb zárandokot is felbátorítja, megvigasztalja." – Franciaország után a híres belgiumi bencés kolostor, Maredsous van soron. "A béke oázisa ez, ahol majdnem 100 szerzetes imádkozik, tanul, gimnáziumot és egy ipari iskolát tart fenn, ír és nyomtat; innen vezetik a liturgikus mozgalmat Belgiumban." A másik nagy liturgikus központot is felkeresi, St. André Brugés-ben; a bencés apátság "tele latin kellellemmel és római jámborsággal egy északi országban". A következőkben Antwerpen, Brüsszel és Leuven lesznek útja állomásai, hogy aztán Aachen, Köln és Maria Laach kerüljön sorra. Kölnben meglátogatja a sajtóvilágkiállítást, és a Studium nevű folyóiratban hosszabb cikket ír róla. Nyolc évvel később ő kezdeményezi a Vatikánban a katolikus sajtókiállítást, melyet barátjával, Alcide De Gasperivel együtt szervez meg. Útjának utolsó állomása az 1687-ben alapított bencés kolostor, Beuron. A beuroni vallásos művészetről is ír egy hosszú cikket a Studiumban.

1930 nyarán megint Párizsban találjuk, ahol a bencés nővéreknél lakik. Innen tanulmányozza Amiens, Reims, Chartres, Solesmes, Angers és Tours katedrálisait, majd Lourdes-ba zárandokol.

1934 nyarán Antonio Riberivel, a dublini nunciátúra munkatársával, egykori diplomáciai akadémiai kollegájával látogatja Angliát, Skóciát és Írországot bencés kolostorait meg katedrálisait. Wightról így ír: "Minden a legjobban gondozva. Rend, mely szabadságot és fegyelmet, jólétet és mértéket sugároz." A Downside apátságról ezt jegyzi fel: "Szép, gótikus templom egy úri angol kollégiummal. Egyszerű és szívélyes légkör, igazi angol stílussal, de még több bencés szeretetreméltósággal és udvarias vendégszeretettel."

Ismételten meglátogatta Svájcban Maria Einsiedeln bencés apátságot és búcsújáróhelyet, ahová szülei is elzarándokoltak esküvőjük után. Minden látogatás alkalmával egy-egy képeslapot írt szüleinek emlékül. – A bencés rend bölcsőjébe, Monte Cassinóba 19 éves korában látogatott el először. A zsinat alatt, 1964. okt. 24-én ő szentelte fel a háborúban teljesen lerombolt bazilikát és kolostort, és tette meg Szent Benedeket Európa pártfogójává.

A Vatikán diplomatája

1932. május 17-én kapta meg Montini az államtitkárságon a vatikáni állampolgárságot és a diplomáciai útlevélet. Ezzel együtt járt egy hivatali lakás is.

1930 februárjában Eugenio Pacelli mint újonnan kinevezett bíboros váltotta fel Pietro Gasparri az államtitkári tisztségen. Trastevere szegény negyedének szülöttje, Alfredo Ottaviani lett a helyettes államtitkár. Ottaviani alatt dolgozott az ugyancsak római születésű Domenico Tardini mint

a rendkívüli egyházi ügyek vezetője, míg Montinit a rendes egyházi ügyek vezetésével bízták meg; állását egy belügyminiszteri államtitkár állásával lehetne összehasonlítani. Amikor Eugenio Pacelli 1939 márciusában XII. Pius néven pápa lett, Maglione bíborost tette meg államtitkárnak. Maglione már 1944-ben meghalt. XII. Pius nem nevezett ki új államtitkárt, hanem az államtitkárság belügyeinek vezetésével Montinit, a külügyek intézésével pedig Tardinit bízta meg.

1935-ben Montini súlyos egészségi válságon és depresszió ment át. Betegségét úgy fogadta, mint tapasztalatot, mely "azt a keveset, amit az életről megtudhatunk, jobban megérteti velünk, mint bármilyen tanulás." A Garda-tó mellett alaposan kipihenne magát, megújulva jött vissza Rómába.

A következő évben csak egyszer volt beteg. De atyai jóbarátja, Giulio Bevilacqua sejtette, hogy mi nyomja a lelkét. Sikertelenül meggyőznie, hogy a helyettes vatikáni államtitkár tiszttségére, melyre Pacelli államtitkár Montinit szemelte ki, nagyon is alkalmas. 1937. december 13-án tették közzé Montini kinevezését. Sem előtte, sem utána nem volt ilyen fiatal helyettes államtitkár a Vatikánban.

Silvio Negro, a Corriere della Sera vatikáni tudósítója így jellemezte az új helyettest: "Egyszerű és nyílt. Mosolygó jóságában semmi nyoma az öntetszeglésnek; a problémák megragadásában nem fitogtatja tudását. Ítéletében a szellem fölénye van minden hátsó gondolat nélkül. Azok közé tartozik, akik embertársaikat egészen meg tudják érteni, mert nagyon szigorúak önmagukkal szemben. Jóságos szavait minden törés nélkül tettek követik. Diplomata, de ugyanakkor jó pap is. Egy azok közül, akikre behunyt szemmel hagyatkozhatunk."

1938. május 22-től 31-ig részt vett a budapesti eucharisztikus világtalálkozáson mint a vatikáni delegáció tagja, melyet Pacelli bíboros államtitkár vezetett. Benyomásait így foglalta össze: "Még mindig látom a jámborság, a hit, a rend és a szépség nagyszerű megnyilatkozásait. Minden a legjobban sikerült. Valóban nem lehet jobbat, szebbet elvárni. A pápai delegáció számára mindenütt kitüntető tisztelet. Kardinálisunk (Pacelli) sugárzó egyéniségnek bizonyult. Azt hiszem, az ünnepélyek sok lélekben maradandó áldásos benyomást keltettek."

1938. aug. 18-án kérte a vatikáni francia nagykövet, hogy bírja rá a pápát egy hatásos lépésre, mely a közelgő háborút megakadályozhatja. Három nap múlva az első alkalmat megragadva XI. Pius már beszélt a Propaganda Fide növendékei előtt, és kemény támadást intézett a nacionalizmus és a fasiszmus ellen: "egy igazi átok."

1939. február 10-én kora reggel meghalt XI. Pius. Montinit már hajnali 4-kor hívták a haldokló ágyához. XI. Pius február 11-én, a lateráni szerződés 10. évfordulóján akart a fasiszmus ellen beszélni és a konkordátum megsértése ellen tiltakozni. Hogy szavainak nagyobb nyomatókat adjon, Rómába kérte az egész olasz püspöki kart. A megjelent püspökök azonban csak a pápa ravatalánál tudtak tisztelegni.

A kardinálékban a bíborosok már a harmadik választási menetben megválasztották az új pápát Eugenio Pacelli bíboros államtitkár személyében,

aki a XII. Pius nevet vette fel. Montini napirendjén nem változott az új pápa alatt semmi, csak munkája lett több. 1939 áprilisában az új pápa személyes utasítására közvetlen hivatali helyiségei alatt kapott új lakást, hogy könnyebben és gyorsabban elérhető legyen. Maglione új bíboros államtitkár halála után aztán a pápa közvetlen irányítása alatt ő lett az egyedüli felelős a belső egyházi ügyekért.

1939. augusztus 23-án Ribbentrop német külügyminiszter Moszkvában aláírta Sztálin jelenlétében a német–szovjet megneemtámadási szerződést. Ez volt a háború előjele. XII. Pius már másnap dramatikus felhívást intézett a világhoz: "Még van idő! A békével semmi sincs elveszítve, de a háborúval mindent el lehet veszteni!" Több év múltával tudódott ki, hogy a pápa felhívása Montini megfogalmazása volt.

Közvetlenül a háború kitörése után Montini saját lakásán rendezett be információs irodát, mely még a háború befejezése után is híreket küldött a hozzátartozóknak a fronton harcoló katonákról, az eltűntekről, az üldözöttekről, internáltakról és menekültekről. Munkatársai főleg németek voltak.

1942 decemberében aggódva hallja a híreket apja súlyos betegségéről. Azonnal levéllel jelentkezik apja betegágyánál, hogy "néhány percre veled legyek, gondolva bátorságodra és kiegyensúlyozottságodra, mellyel példát mutattál nekünk. Szeretetteljes előrelátással fájdalmaid ellenére utalsz az elrejtett javakra és a mai világ végtelen sok fájdalmára." Karácsony másnapján három napra beteg atyjához utazik Bressiába. Ez volt utolsó találkozásuk az életben. 1943. január 12-én halt meg édesapja. Montini épp az olasz külügyminiszterrel, Galeazzo Ciano gróffal folytatott fontos megbeszélést. A politikus így emléketett naplójában: "Okos volt, mérsékelt és igazán olasz. Nem nyilatkozott a hadi helyzetről. Csupán megjegyezte, a Vatikánban félnek, hogy a háború még hosszan fog tartani, és nagyon kemény lesz."

S valóban, a háború egyre kegyetlenebb és kérlelhetlenebb lett. "Egy ajándék – írja özvegy anyjának –, hogy papa most az igazi élet színhelyén van." – Anyja hirtelen halállal négy hónap múlva, május 17-én követte férjét; holtan találták kezében néhány rózsával, melyeket kertjében épp a töről vágott le.

1952 novemberében XII. Pius kinevezte Montinit vatikáni helyettes államtitkárnak, de nem hívta meg a bíborosi kollégiumba. Ugyanezt a címet kapta Tardini is.

Milánó érseke

1954. november 1-én egészen váratlanul jött milánói érsekké való kinevezése. A karácsonyt már titokban Milánóban ünnepelte a fogyatékos gyerekek körében, akik gondozását a FUCI-időkből származó munkatársa és jóbarátja, Carlo Gnocchi szervezte meg. Rómában a diplomaták fájtlalták távozását. A francia nagykövet, a diplomáciai kar dékánja így búcsúztatta: "Leginkább szerettük és tiszteltük Önben, hogy a Szentszék miniszterének alakja mögött mindig feltűnt a pap személyisége is." 1955. január 4-én

utazott Montini érsek egy kis bőrönddel kezében Milánóba. De követte 90 könyvesláda is, melyek tömve voltak Dantétól Thomas Mannig, Szent Ágostontól Karl Rahnerig saját könyveivel. Nem tudott lemondani kis vaságyáról sem. A milánóiak félték, hogy Róma egy egyházpolitikust és félresikerült lélekfunkcionáriust küld nekik. De Montini érsek már január 6-án a székfoglaló beszédében világosan megfogalmazta "politikáját": "A katolikusok alapmagatartása, mellyel a világot megváltoztatják, a szeretet."

Kötelességének tartotta, hogy a keresztény élet befolyását a profán élet minden területére kiterjessze és elmélyítse. Célja egy korszerű keresztény élet megvalósítása volt. "Századok vallási hagyományának ragyogó kincsei állnak itt – és e kifejezésen értem a hitet, az életszentséget, a művészetet, a történelmet, az irodalmat, a jótékonytságot –, versengésben a modern élet bámolatra méltó kincseivel – és most gondolok a munkára, az iparra, a kereskedelemre, a művészetekre és a sportra . . . Itt az idő, hogy ne a marxista ideológiák alapján keressük a harmóniát, hanem egy korszerű keresztény humanizmusban." Ezzel előrevételezte a *Populorum progressio* kezdetű enciklikájának tanítását: "A fejlődés a béke új neve!" – Intellektuális és messzetekintő karaktere arra készíteti, hogy szociológiailag felferje és analizálja a rábízottak magatartását a keresztény hittel szemben. "Egy gondolati skálán fel kellene jegyeznünk a hitre vonatkozó különböző magatartásokat a mélyen hívők és a harcos ellenség között: buzgó, megszokott, lanyha, kritikus, nyugtalan, következtelen, csendes, jelentéktelen, képzetlen, tudatlan, gúnyos, rosszakaratú stb., stb., mely magatartások és beállítottságok népünk lelki képét festik meg."

Montini érsek régóta érzett, de nem követhető hivatásának elemében volt, mikor a pápa Olaszország legnagyobb ipari központjába küldte főpásztornak. Ő az első az olasz püspökök között, aki beszédeiben a "munkásosztály" megnevezést használja, míg a többiek "szegényekről" és az "egyszerűekről" beszélnek. Ez persze nem tetszett mindenkinek. A dolgozószobája ellen irányult bombamerénylet világos jele volt a mindenre elszánt gyűlöletnek. De Montini elfogadta a kihívást. Első lelkipásztori látogatása Sesto San Giovanni vörös fellegvárába vezetett. A tömegek visszhangján azonnal lehetett érezni, hogy az új érsek tudatos választását megértették és méltatták.

Érseksége második évében több mint ezer pappal tartatott városi missziót. Ő maga ott prédikált, ahol ugart kellett törni: a milánói üzemekben. Spontán, szívből jövő szavai és találkozásai a munkásokkal fontosabbak voltak, mint a száz meg száz gondosan előkészített beszéd. – Papjainak ezt mondta: "Nem elég, hogy harangoztatok és vártok a hívőkre. Hallanotok kell a gyárak, a modern technika templomainak szirénáit, ahol a modern világ születik és él. Ki kell mennetek a munkahelyekre, és keresnetek kell a tévedőket, a megzavarodottakat, az elveszetteket és az egyedül hagyottakat."

Mivel a háború sok templomot lerombolt, és a modern népvándorlás új városnegyedeket hozott létre, szükség volt új templomokra is. "A templom az imádság háza – mondta munkatársainak –. Ez jól van így. De templomon

az Isten házát is kell értenünk, ahova a szomszédok és a barátok látogatóba jönnek; ahol az emberek örülni akarnak, és egyszerűen jól érzik magukat. Ehhez pedig az kell, hogy a gyerekeknek legyen játszóterük, a felnőtteknek pedig álljon egy helyiség rendelkezésükre, ahol egymással találkoznak és vitatkoznak. Jó lenne egybekötni az ilyen termet egy könyvtárral. Ne szűkítsük le az Isten házának területét. Istennel mindent meg lehet osztani." – Lelkipásztori központokat akart; templomokat, melyek egybe vannak kötve a korszerű lelkipásztori munkához szükséges helyiségekkel. Hogy takarékosan gazdálkodjék, megtervezett egy szabvány templomot a hozzátartozó lelkipásztori központtal. 45 ilyen templomot építtetett fel, és megszerezte hozzá a szükséges pénzt is. S mikor jöttek az ellenvetések, hogy "ez egy kicsit sok", mert "kettő meg kettő az négy", így felelt: "de három meg egy, az is négy."

Candoglia megközelíthetetlen márványbányáinak munkásait is meglátogatta. Mikor hallotta panaszaikat, hogy messze családjuktól milyen magányos, unalmas, a civilizáció minden áldásától megfosztott estéket töltenek el, csodálkozva kérdezte: "Hát nincs egy hangszereitek?" Néma csend. "Hát tud valaki közületek valami hangszeren játszani?" Erre már többen feleltek. Másnap egy küldönc hozta Milánóból Montini ajándékát, egy harmonikát. – A milánói karitász Szent Vince-konferenciája ünnepélyt rendezett, és utána pénzt gyűjtött. Montininak nem volt pénze, de titkára sem tudott segíteni; erre püspöki gyűrűjét húzta le és tette a kosárba.

Monsignor Maino, az érsekség ügyvédje és az érseki hivatal adminisztrátora, 70. születésnapjára egy láda szivart kapott tőle. Maino meghatva mondta egyik bizalmasának: "Ha az ambroziánus kúria legmagasabb egyházi kitüntetését adta volna nekem szolgálati éveim jutalmául, az sem hatott volna meg annyira, mint ez a szívélyes, annyira emberi és rá olyan jellemző gesztus." – Maino szenvedélyes dohányos volt, míg Montini papi ideálját még egy cigaretta elszívásával sem tudta volna összeegyeztetni.

Kardinális

Amikor XII. Pius 1953 januárjában új bíborosokat nevezett ki, és a kollégium tagjainak számát megint a szokásos 70-re egészítette ki, Montini minden várakozás ellenére nem volt a meghívottak között. XII. Pius nem törődött a milánóiak kérelmeivel; nem tartott többé konzisztóriumot. Angelo Giuseppe Roncalli, Velence pátriárkája, akit 1958. okt. 28-án a 12. választási menetben választottak meg utódjának, és XXIII. János pápának nevezte magát, azonnal jóvátette ezt a mellőzést: 1958 decemberében Montinit az első helyen hívta meg az újonnan kinevezett bíborosok közé.

Utólag nézve gondviselészerű volt, hogy Montini nem mehetett abba a konklávéba, mely XXIII. János pápát választotta. Ha Roncalli helyett akkor őt választották volna meg pápának – amire nagy tekintélye miatt minden eshetősége megvolt –, ő sohasem hívott volna össze egyetemes zsinatot. Még (a későbbi bíboros) Bea is elvetette egy zsinat időszerűségének gondolatát. Az isteni Gondviselés a milánói érsekségen készítette fel az új bíborost jövődő feladatára: a diplomáciai karizmához hozzáért a világ

egyik legnagyobb egyházmegyéje vezetésének tapasztalata, Olaszország legnagyobb ipari városában a munkások között nyert korszerű apostoli fel fogás és a munkamódszer milánói célratörő eredményessége.

Amikor János pápa, barátot és ellenséget meglepően, hirtelen inspirációval meghirdette az egyetemes zsinatot, Montini egy Bevilacqua-val folytatott telefonbeszélgetésben így reagált a megdöbbentő közlésre: "Ez a szent öreg fiú, úgy látszik, nem tudja, milyen darázs-fészekbe bökött." Mire Bevilacqua: "Légy bizalommal! A Szentlélek még mindig működik az egyházban." S Montini – kételkedve, mint Hamlet, mert nagyon jól ismerte az Egyház megoldandó problémáit – bizakodott. "Még nem vagyunk kész" – búcsúzott el a zsinat megnyitására indulva milánói munkatársaitól, és ezzel a zsinat előkészítő munkáira gondolt.

A zsinat céltudatos útmutató pápája

Az olasz püspöki karban Montini volt a legtekintélyesebb szorgalmazója annak, hogy a zsinatot János pápa szellemében folytassák. Mentora, Bevilacqua mondta róla: "Nem szabad elfeledni, hogy XXIII. János pápa foganta ugyan a zsinatot, de VI. Pálnak kellett megszülnie; örömmel történt a fogantatás, fájdalmas volt a szülés."

Az új pápa ezt jegyezte fel választása után naplójába: "Talán nem azért hívott meg az Úr erre a szolgálatra, mert erre van tehetségem, vagy hogy az Egyházat irányítsam és megmentsem jelenlegi nehézségeiben, hanem hogy szenvedjek valamit az Egyházért, és ezáltal világos legyen, hogy egyedül az Úr az, aki az Egyházat vezeti és megmenti." Okosságával és ösztönszerűségével előre sejtette, mi fog történni a zsinat után, ha a különféle véleményeket képviselő csoportok nem lesznek egységesek. Ezért törekedett arra, hogy lehetőleg széles alapokon jöjjön létre a megbeszéléseken egy közös vélemény és tanítás. Beavatkozásait mindig az motiválta, hogy ne legyenek "legyőzöttek, hanem meggyőzöttek, és senki ne érezze sértve magát."

A pápaválasztás másnapján, 1963. június 22-én rádióbeszédben hirdette meg a zsinat folytatását. Megígérte, hogy átdolgoztatja az egyházi törvénykönyvet; küzdeni fog a politikai, szociális és nemzetközi életben az igazságosságért; a béke és a keresztény egység előmozdításán fog dolgozni. Egy héttel a zsinat második ülészsaka előtt fogadta a római kúria felelős vezetőit, és a világegyház központi hivatalai megreformálásának szükségességéről beszélt nekik. Hangsúlyozta, hogy a római kúria munkájáról elhangzott kritikát alázatosan és hálával kell fogadni, és meg kell szívlelniök. Ezzel már előre élet vette annak a támadásnak, melyet Frings kölni bíboros intézett 1963. nov. 8-án a zsinati atyák előtt a Szent Officium munkamódszerei ellen.

Montini volt századunk legképzettebb és legjobban informált pápája. Kitűnően ismerte a német és francia teológusok könyveit. Amikor a 30-as években Rómában Adam Karl *Das Wesen des Katholizismus* c. könyvének terjesztését megtiltották, ő megtartotta a maradék példányokat, és bizalomra méltó vendégeinek osztotta ki. Amikor az 50-es években Ottaviani a

Szent Officiumban elítélte a neki veszélyesnek tűnő teológiai kezdeményezések képviselőit, Montini barátságosan fogadta az "új" teológia úttörőit saját hivatalában. – Rómában nemcsak szenvedett az Egyházért, hanem az Egyháztól sebeket is kapott. 1954. dec. 12-én nem a beteg XII. Pius, hanem Eugène Tisserant bíboros dékán szentelte püspökké. Milánóban semmi jelét nem mutatta bosszúságának, hanem rendületlenül, duzzogás nélkül ment tovább a Gondviseléstől szabott úton. Egyszer tréfásan megjegyezte, hogy lekéste a "fölfelé vezető autóbust". – 1955-ben találkozott Georg Bell chichesteri püspökkel, és azt mondta neki: "A Szentatyá ugyan állandóan sürgeti a katolikusok és az elszakadt testvérek közti összmunkát; de még sohasem jelezte, hogyan kellene ennek történnie". Egy évre rá meghívott Milánóba egy anglikán csoportot tíznapos tanulmányi tartózkodásra.

1963. szeptember 29-én nyitotta meg VI. Pál pápa a zsinat második ülését egy fontos változtatással: meghagyta és 10-ről 12 főre emelte a zsinat bíborosokból álló elnökségét, hogy így jobban képviseltesse a világegyházat; egyúttal elrendelte, hogy a vitákat négy moderátor vezesse: az örmény Gregor Petrus Agagianian, az olasz Giacomo Lercaro, a német Julius Döpfner és a belga Leo Jozef Suenens. Laikusokat hívott meg hallgatónak. Enyhítette a vitákra vonatkozó titoktartás szigorú kötelezettségét. Mindenki figyelmét felkeltette, mikor megköszönte az elszakadt testvéreknek, hogy eljöttek, és így fordult hozzájuk: "Ha vétkeztünk az elszakadás miatt, akkor alázatosan bocsánatot kérünk Istentől és tőletek is, testvérek, ha valaki sértve érzi magát tőlünk. Ami minket illet, készek vagyunk megbocsátani az Egyházzal szemben elkövetett minden jogtalanságot, és elfeledni a hosszú viszálykodás és szakadás miatt érzett nagy fájdalmat."

A zsinat második ülészaka a liturgiáról és a tömegkommunikációs eszközökről szóló határozatok kihirdetésével zárult le.

1964. január 4-től 6-ig a Szentföldre zarándokolt. Január 5-én az Olajfák hegyén, az apostoli delegáció termében találkozott Athenagorász konstantinápolyi pátriárkával, és szívélyes szeretettel átölelte. Másnap a keresztút közelében a görög-ortodox pátriárkátus székhelyén megismételték a béke gesztusát. Az utolsó ilyen találkozás a keleti és nyugati egyházak között 1439-ben volt Firenzében. Majd 1965. dec. 7-én, a zsinat zárásakor közösen oldották fel az 1054-ben kimondott kölcsönös kiközösítést.

1964. aug. 6-án jelenik meg *Ecclesiam suam* kezdetű első enciklikája az Egyházzal. Sürgeti a belső megújulást; az Egyháznak el kell mélyülnie, akkor lesz kész a modern világgal való dialógusra, párbeszédre. Nem a zsinat Egyházzal szóló tanítását akarta ezzel előrevételezni, hanem a kérdések és problémák komoly tanulmányozására és új megfontolására akarta a zsinati atyákat buzdítani. A dialógus előmozdítása lesz VI. Pál fő törekvése és beszédeinek kulcsszava. Egy kézzel írott jegyzetben így fejtegeti a szó gondolattartalmát: "Az elszakadt testvéreknek változtatni kell valamit, és a katolikus Egyháznak is változtatni kell valamit; nem a hit kérdéseiben,

mert az egy; nem is a szeretet dolgaiban, mert az is egy; hanem a keresztyén élet eddig gyakorolt és hagyományszerűen megélt formáiban."

1964. szeptember 14-től november 21-ig tartott a zsinat harmadik ülésorozata.

1964. szeptember 15-én írták alá az Egyház és a Magyar Népköztársaság közötti egyezményt, mely lehetővé tette az új püspökök kinevezését és azt, hogy a hivatalos egyház bizonyos módozatot kapott a hatalmon lévőkkel "a dialógusra".

A zsinat alatt több zsinati atya félelmét fejezte ki, hogy a püspökök kollegialitása – vagyis a világegyház püspökeinek tevékeny részvétele a világegyház gondjaiban – veszélyezteti majd a pápai primátust. János pápa azt kívánta, hogy Róma püspökét, a pápát, ne tekintsék úgy, mintha ő az egész egyház felett lebegne, hanem – Iréneusz szavai szerint – mint a pásztort, "aki a felebaráti szeretet társaságát vezeti". Ez a felfogás megfelelt János pápa temperamentumának, de nagyon határozatlan maradt: mégis János pápa temperamentuma kellett ahhoz, hogy a pápai primátus felfogásában egy új stílus valósuljon meg. Nem annyira ez a kezdeményezés volt János pápa halhatatlan érdeme, hanem az a tény, hogy felszabadította és érvényesülni engedte az Egyházban szunnyadó friss erőket. VI. Pál a zsinat Egyházzal szóló konstitúciójához "előzetes magyarázó megjegyzést" csatolt, mely a "kollegialitást" értelmezte. Ezzel megnyugtatta az ellenzékét; sok zsinati atya azonban veszélyes beavatkozást látott benne, holott a jegyzet nem tartozik a szöveghez, és nem változtat annak értelmén.

Még nagyobb volt a fölindulás, mikor november 19-én a vallásszabadságról szóló határozat nem került előszavazásra, mert sok olasz és spanyol püspök hosszabb időt kért az elnökségtől a szöveg alapos tanulmányozására. Az amerikai püspökök azonnal ezer aláírást gyűjtöttek az előszavazás elhalasztása ellen; s VI. Pál biztosította őket, hogy a negyedik ülészak első tárgyalási pontja a vallásszabadságnak szentelt határozat lesz. – Mikor ezen a "sötét csütörtök"-i napon az ökumenizmusról szóló határozat sem lett kész, mert a pápa néhány jelentéktelen változtatást eszközölt rajta, még magasabbra csaptak a felindulás hullámai. Sokaknak az volt a benyomása, hogy a pápa skrupulista.

A harmadik ülészak végén mégis kihirdették az Egyházzal szóló dogmatikus konstitúciót. Ez volt az első vatikáni zsinat szükségszerű kiegészítése a pápai primátus (egyetemes elsőbbség) dogmaként történt kihirdetése után. – Ugyancsak a harmadik ülészak végén hozták nyilvánosságra az ökumenizmusról és a keleti egyházakról szóló határozatokat. – A zsinat ülési alatt, okt. 24-én szentelte fel VI. Pál a Monte Cassinó-i bencés apát-ságot és bazilikát, és hirdette ki Szent Benedeket Európa pártfogójának.

A harmadik ülészak zárása után, dec. 2. és 5. között részt vett a bombayi eucharisztikus kongresszuson.

1965 februárjában 27 új bíborost nevezett ki; személyi érdemeire való tekintettel – eddig ez nem volt szokás – köztük szerepelt Joseph Cardijn, a belga katolikus munkásifjúsági szövetség alapítója, továbbá Charles Journet, a híres svájci teológus, és Giulio Bevilacqua, Montini atyai mentora.

1965. március 7-én léptette életbe a liturgiareformot, és ezzel az élő nyelvek használatát a szentmisében. – Április 6-án a nemhívók számára állított fel titkárságot, melynek a bécsi bíboros érsek, Franz König lett az elnöke.

A zsinat negyedik és utolsó ülészakájának megnyitására, 1965. szeptember 14-én meghirdette a püspöki kollegialitás értelmében egy püspöki szinódus felállítását, melynek feladata az Egyház ügyeiben való tanácsadás lesz. – Október 4-én már New Yorkban beszélt az Egyesült Nemzetek képviselői előtt: "Soha többé, soha többé háborút! A béke, a béke vezesse a nemzetek sorsát!" – A zsinat okt. 28-án, november 18-án, és december 7-én hirdette ki a tervbe vett dokumentumokat. Ezek között a legfontosabb a vallásszabadságról szóló nyilatkozat. – December 8-án zárta le VI. Pál pápa a második vatikáni zsinatot.

Zsinati munkájának méltatása

Oscar Cullman, teológus, protestáns zsinati megfigyelő így nyilatkozott VI. Pál zsinati munkájáról: "Erre az emberre volt szükség, hogy továbbvigye és befejezze azt a zsinatot, melyet elődje nyitott meg a maga prófétai személyiségével. A súlyos válságban, mely ma a keresztény egyházakat megrázza, VI. Pál pápa a Gondviselés embere volt. El kell ismerni bátor függetlenségét, mely minden demagógiai agitációval szembeállítva felelősség-tudatából eredt, még ha nem is tudjuk elhatározásait mindig helyeselni . . . Egy felszínés, szociális és divatos ökümenizmussal ellentétben VI. Pál nem az egyházak karizmatikus különbségeinek megszüntetésében kereste az egységet, hanem azok elmélyítésében. Ebben kell a különböző egyházaknak találkozni. Ez az az út, melyen VI. Pál haladt, és ezért őszinte hálaival tartozunk neki."

Giacomo Martina jezsuita, a Gregoriana tanára így ítéli meg VI. Pál szerepét: "Nem szabad benne a zsinat megmentőjét, hanem az egész ökümenikus közgyűlés segítőtjét látni. A zsinatnak először fáradságos munkával kellett tapasztalatokat gyűjteni, és így állandó bizonytalanságban a helyes utat keresni. VI. Pál lerövidítette ezt a közbeeső fázist. Sokkal világosabban fogalmazta meg a nagy általánosságban tervezett programot. Összpontosította a zsinatot a lényeges és fontos célkitűzésekre; meggyorsította a tárgyalási módozatokat; biztos kézzel vezetett; világos gondolataival és a római kúria embereinek, valamint a világegyház püspökeinek biztos ismeretével elkerülte a szélsőséges vélemények összecsapását; mindent egybevetve: pozitív eredményt ért el, mely lényegében megfelelt azoknak a céloknak, melyeket János pápa akart."

"Egy türelmes, okos, érzékenyen együttszenvető döntőbíró volt" – írja róla méltatásában a zsinati akták őrzője, Vincenzo Carbone. "Figyelmesen követte az eseményeket; tudott hallgatni és meghallgatni; okosan nyílt az újjal szemben; tiszteletteljes a zsinati atyák szabadságával szemben; határozott, ha személyes meggyőződése volt; rendíthetetlen a katolikus hitben. Nem volt problematizáló; a pártok felett állt; a problémákat akarta világosan látni és megismerni. Felfogta egyes zsinati atyák, de egész csoportok ellenvetéseit is; megvizsgáltatta őket az illetékes zsinati grémiumokkal;

kiértékelte állásfoglalásaikat. Végül jött a maga autonóm és felelősségteljes döntése."

A zsinat után

A zsinati atyáktól követelt kúriai reformból 1967-ben a kúriai munkamódszer racionalizálása lett. Jelentősebb azonban az az új szellem, mely a kúrián azóta fű. 1966 augusztusában az *Ecclesiae sanctae* kezdetű motu proprioval felszólította VI. Pál a püspököket, hogy 75. életévük betöltésével nyújtsák be lemondásukat. Egy motu proprio 1970-ben meghatározta, hogy a bíborosok 80. életévük betöltésével elvesztik pápaválasztási jogukat. A Szent Officiumnak, az inkvizíció utódjának feladata ezután nem az elítélés, hanem a tanítás; új neve: Hittani Kongregáció.

1967-ben a *Sacerdotalis coelibatus* kezdetű körirat megerősíti a papi nőtlenség hagyományát. – 1968 nyarán jelenik meg a *Humanae vitae* kezdetű nagyon vitatott enciklika, mely a születésszabályozásban az egyház hagyományos tanítását ismétli meg. Az enciklika azért keltett sokakban csalódást, mert az 1963-ban kinevezett pápai tanulmányi bizottság többsége bizonyos körülmények között a "nem természetes" fogamzásgátlást megengedettnek véleményezte. VI. Pál a fogamzásgátló eszközök elvetésében is lelkipásztori együttérzéssel tekint a képzett lelkiismeret jogaira és a Szentlélek munkájára a hívek lelkében. Igaz, hogy ez csak árnyalat; de VI. Pál sohasem gondolta, hogy a fogamzásgátlás gyakorlóit tagadják "Isten uralkodói hatalmát".

A kommunista kormányokkal folytatott egyházpolitikában továbbment a János pápa által megkezdett úton. Államtitkára 1966. június 25-én meg egyezést írt alá a jugoszláv kormánnyal, és alacsony szinten felvették a diplomáciai kapcsolatokat. – 1967. január 30-án találkozik a Vatikánban Podgornij szovjet államfővel, és a nemzetközi kapcsolatokról, valamint a Szovjetunióban élők vallásszabadságáról beszél vele. – 1971. február 25-én Casaroli érsek látogat Moszkvába, és ír alá egy szerződést a Vatikán képviselőjével. – Március 29-én pedig Titót fogadja VI. Pál a Vatikánban: a marsall frakkban és cilinderrel, felesége pedig fekete ruhában és fátyollal. – 1971. szeptember 28-án Mindszenty bíborost fogadja, aki szabadon kiutazhatott az Egyesült Államok budapesti követségéről, ahol 1956. nov. 4-e óta élt számkivetésben. Lelkipásztori megfontolásokra való hivatkozással 1974-ben megüresedettnek nyilvánítja az esztergomi érseki széket, ami heves tiltakozásokat vált ki.

VI. Pál uralkodása alatt egyre javultak a kapcsolatok a római katolikus Egyház és a többi egyházak között. 1963. június 30-án koronázására a moszkvai pátriárka delegációja jött Rómába. Két héttel a második ülészak megnyitása előtt maga Nyikogym metropolita is ellátogatott a Vatikánba, és VI. Pál hosszú magánkihallgatáson fogadta. 1967 májusában az örmény ortodox egyház feje kereste fel a Vatikánban; az év júliusában pedig Isztambulban látogatja meg VI. Pál Athenagorász pátriárkát, amely látogatást a pátriárka három hónap múlva Rómában viszonzoz. Tíz évvel később egy meglepő gesztussal emlékeztet a pápa erre az eseményre: a Sixtus-

kápolnában egy ökumenikus ünnepség keretében megcsókolja a pátriárka küldöttjének lábát.

A szakírók vitakoznak, hogy osszák fel VI. Pál uralkodásának zsinat utáni idejét. Egyesek úgy vélik, hogy 1968-ban a *Humanae vitae* kezdetű enciklika után hanyatlás kezdődött. De 1975-ben az *Evangelii nuntiandi* kezdetű apostoli levél, mely a mai világ evangelizálásáról szól, bizonyára egyik fénypontja volt uralkodásának.

Tragédiája az volt, hogy reformjait a világ sokszor észre sem vette, mert a pápai udvartartásban olyan szokásokat és álláspontokat szüntetett meg, melyek már rég idejüket múlták. Jean Guittonnak mondta bizalmasan: "Az a feladatom, hogy meghalljam, amit nem mernek mondani, és azért vagyok itt, hogy meghallgassam, amit nekem nem szabad tudni. Nagyon fontos azonban épp azt tudni, amiről a pápa környezetében nem beszélnek."

Amikor még a FUCI-idejéből való legjobb barátját, a keresztény demokrata párt nagy politikusát, Aldo Morót a vörös brigádok 1978-ban fegyveres erőszakkal elrabolták, heteken keresztül fogva tartották, kínozták, brutálisan meggyilkolták, és holttestét a Piazza del Gesù közelében egy utcácskában hagyták, VI. Pál felhagyva minden protokolláris előírással személyesen vezette a San Giovanni in Laterano bazilikában a megholtért a liturgiát. A nyolcvanéves aggastyán pápa hangja hirtelen egész Olaszország hangja lett; a bibliai Jób panaszszavaival megfogalmazott imája egy egész nemzet könnyes panasza.

Élete beteljesedett. Megkapta azt a kegyelmet, hogy mindhalálig dolgozhatott.

Halála

Halála olyan halál volt, amiért mindig imádkozott. "Mi a legnagyobb szerencsétlenség itt lenn?" – kérdezte, és így felelt rá: "Képtelen lenni arra, hogy kimondjuk: Mi Atyánk." "Mit tesz az Egyház ezen a világon?" – kérdezte egy másik alkalommal, és így felelt rá: "Lehetővé teszi, hogy kimondjuk: Mi Atyánk." A miatyánkkal ajkán halt meg.

Pál, akinek olyan csodálatos érzéke volt ahhoz, hogy kifejező gesztusokat tegyen, temetését úgy tervezte meg, hogy az életének összefoglalása legyen. Koporsója a Szent Péter-bazilika előtt a pusztta földre téve; nem díszíthette sem a pápai tiara, melyet elutasított magától, sem püspöki mitra, sem papi stóla. Az evangélium nyitott könyve (*"Evangelii nuntiandi!"*) volt ráfektetve, melyben néha-néha finoman lapozott a nyílt tenger felől fúvó nyáresti szellő. Fejénél jobb oldalon a húsvéti gyertya égett (az ő "Credó"-ja), melynek lángja a Szent Péter-tér légáramlataiban ide-oda csapkodva sose aludt ki.

Giovanni Battista Montini, VI. Pál pápa 1978. augusztus 6-án, Urunk megdicsőülésének ünnepén halt meg. 1964-ben ezen a napon jelent meg első enciklikája, *Ecclesiam suam* – 33 évvel korábban, 1945-ben ezen a napon dobták le, borzalmas következményekkel, az első atombombát.